

RESUMÉ

Prvá štúdia publikácie *Vedec – knihomol, diviak z Bakonya a železničiar s maláriou*, ktorá nesie názov *Niekdajší slovenský Maďarország*, sa nedá žánrovo jednoznačne zaradiť. Jej tón je charakterizovaný akousi trpkou intimitou, preto si radšej pomôžeme parafrázou z lektorského posudku. Podľa Róberta Kissa Szemána sa úvodný text knihy venuje otázke „z akej pozície hovorí autor“, čo výrazne zvyšuje hodnovernosť neskoršieho výkladu. Odstup a ironický postoj autora k vlastnej historickej narácii potvrdzuje aj jeho príbeh o náleze domnej fotografie Jána Kollára.

V poradí druhá a zároveň aj najdlhšia štúdia knihy (*Z česko-slovenského samovzdelávacieho krúžku slovenská remeselná škola? Vzťah medzi slovenskou národnou politikou a štátnym odborným vzdelávaním*) hovorí o konflikte medzi farárom pešťbudínskych slovenských evanjelikov a učiteľom miestnej cirkevnej školy. Ján Kollár a Ján Kadavý sa pochytili pre cirkevnú nedeľnú školu a v pozadí ich sporu historici doteraz videli stret štúrovskej a kollárovskej koncepcie slovenského národného hnutia. Predstavoval však zápas o nedeľnú školu skutočne „len“ jednu kapitolu v rámci veľkého konfliktu medzi kollárovcami a štúrovcami? Autor upozorňuje na úplne iný kontext príbehu. V rámci slovenskej národnej historickej tradície predstavuje inštitút nedeľnej školy jednu zo samozrejmych miest pamäti, možno aj preto nepredstavoval predmet hlbšieho výskumu. Podľa predstáv veľkej národoveckej trojice, Štúra, Hurbana a Hodžu, mali nedeľné školy spolu so spolkami miernosti a hospodárskymi a spotrebnými družstvami vytvárať masovú bázu slovenského národného hnutia. Výskum pešťbudskej nedeľnej školy však ukázal, že tento typ školy nebol slovenským špecifikom. Ako praktická remeselná škola bola mimoriadne populárna v rakúskych a českých regiónoch habsburskej monarchie, no nebola zriedkavá ani v Uhorsku, kde bolo viacero pokusov o jej rozšírenie. Je nesporné, že štúrovci sa pokúšali o presadenie slovenskej národnej orientácie v nedeľných školách v slovenskom prostredí, no doterajšiemu výskumu sa zatiaľ nepodarilo dokázať, že by sa im to v masovom meradle aj podarilo. Prípady pešťbudskej slovenskej školy skôr ukazujú, že uspeli len čiastočne. Škola fungovala na základe štúrovských regúl nanajvýš niekoľko mesiacov, predtým a najmä potom vyučovala praktické znalosti, vrátane nemeckého a maďarského jazyka. Pokiaľ ide o jazyk výučby, v škole sa používala štúrovčina, čo však nebol skutočný dôvod Kollárovej nespokojnosti. Na rozdiel

od všeobecného presvedčenia historiografie totiž Kollár neútočil na učiteľa Kadavého v prvom rade preto, že ten podporoval štúrovcov, ale preto, že sa cirkevná náuka dostala v rámci vyučovania do úzadia. Pre tento spor stratila populárna peštianska nedeľná škola svoj slovenský charakter, jej triedy spolu s neústupčivým učiteľom prebrala spoločná škola cirkevného zboru pod vedením Pála Kanyu. Zdá sa teda, že nemecká a maďarská časť cirkevného zboru boli otvorenejšie voči školskému programu štúrovcov ako Kollár a jeho prívrženci.

Ak si prečítame kázeň „*Podpora verejného dobra, a najmä blaha vlasti*“, ktorá počas revolúcie 1848 zaznela z evanjelickej kazateľnice a neskôr bola vydaná aj samostatne, na prvý pohľad by sa nám nejavilo pravdepodobným, že ju napísal Ján Kollár, ktorý bol, ako je verejne známe, jedným z ideových otcov panslavizmu. V máji 1848 vládny obežník nariadovel luteránskym kňazom velebíť revolúciu v Uhorsku a odsúdiť „národnostných“ povstalcov, teda aj štúrovcov, no kázeň napriek tomu nemožno považovať za propagandistický text napísaný na objednávku. Ak kriticky zhodnotíme historickú tradíciu a nezaujato preskúmame Kollárovo životné dielo, nájdeme v ňom mnoho myšlienok, ktoré sú v súlade s politickými názormi sformulovanými v kázni. Na túto dvojakoť Kollárovoho akademického alebo alternatívneho prístupu poukazuje názov tretej štúdie: ***Cirkevný zbor žijúci v zajatí alebo rovnoprávni krajanovia?*** Podľa autora je potrebné prehodnotiť tradičný obraz zakotvený v slovenskej historiografickej tradícii o Kollárovej necitlivosti voči spoločenským otázkam a jeho apolitickom postoji.

Štúdia venovaná Kollárovej vedeckej rozprave o slovanskej vzájomnosti predstavuje zaujímavý experiment so sporným výsledkom. Sporným, lebo je málo pravdepodobné, že raz toto základné dielo panslavizmu (*Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*) vyjde v maďarskom jazyku. Ak by však maďarský preklad predsa len vznikol, štvrtá štúdia ***Slovanská katedrála z prineseného materiálu***, by mohla poslúžiť ako jeho úvodná štúdia. Autor v nej podáva translátologický výklad a rozbor ideologických východísk diela doplnia detailnou filologickou analýzou. Zároveň si kladie otázku: prečo maďarská historiografia a slavistika prejavuje taký malý záujem o diela a myšlienky autorov nemaďarských národných komunit v Uhorsku 19. storočia? Ak raz bude predsa len aktuálne, aby sa maďarské a uhorské dejiny vyrozprávali aj na základe pamäti napr. zástupcov slovenskej kultúry, tak táto štúdia získa skutočnú relevanciu.

V piatej štúdii (**Panslávi v Aszóde? Alternatívne kontexty príbehu prepustenia jedného učiteľa**) sa autor na prípade prepustenia učiteľa Jána Mastiča (Jánosa Masztisa) venuje otázkam etno-konfesionalnej solidarity. Tomuto typu komunitnej spolupatričnosti sa v historiografii doteraz venovala len malá pozornosť, vďaka čomu táto téma nie je zaťažená ideologickými národnoštátnymi interpretáciami a autor tak mohol skúmať periférny charakter etnokonfesionalnej kooperácie zameranej proti centru. Dobová sociálna realita sa totiž dá omnoho adekvátnejšie uchopiť prostredníctvom výskumu regionálnych, konfesionalných a etnokulturálnych reálií, než silným a anachronistickým presadzovaním národnej integrácie ako interpretačného rámca. Autor sa rozhodol pre metódu opakovaného prerozprávania rovnakého príbehu z rozličných uhlov pohľadu na pozadí rôznych kontextov. Účinok tohto neobvyklého postupu stupňuje aj fakt, že v jednotlivých kontextoch uvádza meno hlavnej postavy v inej, miestami úplne vymyslenej, ortografii. Protagonista sa tak v navzájom zdanlivo si odporujúcich príbehoch stáva absurdnou postavou mnohých tvárí, no príbehy spoločne – ako poskladané fragmenty – vykresľujú prípad v jeho úplnosti. Autor štúdie sa takto snaží naplniť svoj cieľ: obohatiť stále skromný etno-konfesionalný korpus príbehov o ďalší naratív. Zároveň však treba dodať, že úspech takéhoto interpretačného prístupu autora je v podmienkach súčasnej absolútnej dominancie národnej politiky pamäti v Maďarsku neistý.

Dôležitým momentom maďarsko-slovenských vzťahov v rakúsko-uhorskej monarchii bol tzv. patentálny boj. Odpor proti štátnej reforme protestantských cirkví zaujíma významné miesto v maďarskej historiografickej interpretácii hnutia, ktoré viedlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu v roku 1867. Na druhej strane sa odpor slovenských národovcov stal dôležitým momentom aj v interpretácii dejín slovenského národného hnutia. V tomto duchu sú aktéri patentálneho boja zaraďovaní do jednej alebo druhej historiografickej tradície, pričom prienik medzi nimi je veľmi limitovaný. Šiesta štúdia nesúca názov *Prípad „Ich urodzenosti Hoväda“ s „hochštaplermi mávajúcimi panslavistickou zástavou“* skúma rad lokálnych udalostí. Pešťbudínsky slovenský evanjelický cirkevný zbor akceptoval cisársky Protestantický patent. Na základe jeho ustanovení zreorganizoval svoju činnosť a inštitúcie. Opustil Preddunajský dištrikt a pripojil sa k novozaloženej Prešporskej superintendatúre. Autor začína svoj výklad skúmaním prvých pokusov o zvrátenie tejto reformy. Zaujímavou otázkou pešťbudínskeho zápasu medzi podporovateľmi patentu na jednej strane a autonómie na

druhej je, či na členov cirkvi, ktorí až do konca podporovali patent, možno nahliadať ako na bezmenných národných hrdinov, ktorí nasledovali líniu vytýčenú slovenským národným hnutím; a či Slovákov, ktorí presadzovali autonómiu, možno považovať za podporovateľov „maďarských snáh“. Prameň ukazuje, že v prípade pešťbudínskeho slovenského zboru nie je možné uplatniť takéto binárne kategorické členenie. Zdá sa, že pre väčšinu cirkevného zboru bolo zachovanie etnokonfesijného, dokonca etnokultúrneho charakteru dôležitým cieľom: autonomisti sa angažovali za používanie slovenského jazyka na bohoslužbách a za slovenské školstvo, patentalisti zasa z času na čas zdôrazňovali svoj záujem o uzmiernenie s Maďarmi a dokonca boli ochotní preň ustúpiť aj od patentu. Rola agitátorov a organizátorov hnutia si však vyžaduje ďalší výskum. O to viac, že na základe prameňov sme schopní takmer výlučne evidovať len ich aktivity, lebo ako narušitelia noriem vystupujú z jednofarebného a beztvareho davu.

Evanjelická spoločnosť čelila v druhej polovici 19. storočia sekularizačným krízam. V tejto súvislosti nebol konfesijný nacionalizmus, teda naplnenie náboženskej identity národno-politickým obsahom, novým javom, no priame zásahy národno-štátnej moci boli novinkou. Najväčšie odozvy vyvolali tie záležitosti evanjelického verejného života, v ktorých dochádzalo ku stretu slovenských a maďarských záujmov. Bolo by skutočne dôležité skúmať, aké to boli záujmy, no v siedmej štúdii *„Vo vás prebýva iný duch!“ Žilinské vyhlásenie – identitárno-politická mobilizácia proti evanjelickej synode 1913 – 1916* autor pristupuje k problému z inej strany. Dôraz kladie na rozsah a životaschopnosť identitárnej politiky v podobe slovenskej solidárnej akcie z obdobia prípravy evanjelickej synody 1913 – 1916, ktorou prevažne slovenské hornouhorské cirkevné zbory protestovali proti pomaďarčovaniu a štátom presadzovanej centralizácii cirkevnej správy. Prínosom výskumu je, že upozorňuje na re-christianizáciu a druhú konfesionalizáciu vyvolanú sekulárnou výzvou, respektíve na cirkevné obrodné hnutia, ktoré Slovákom poskytli prostriedky na aktivity zamerané na identitotvornú politiku. Patrí k nim napr. hnutie vnútornej misie, ktorému je venovaná väčšia časť štúdie. Slovenská evanjelická rezistencia teda nebola len príležitostnou a situačnou solidárnou reakciou v záujme presadenia aktuálnych cieľov, ale identitárno-politickou mobilizáciou etnickej skupiny na periférii systému národných hnutí. Zdá sa, že odčlenenie od uhorskej evanjelickej cirkvi nebolo reálnou alternatívou, no skúmané udalosti a okolnosti predsa len vykresľujú obrysy autonómnej neformálnej slovenskej cirkevnej politiky.

Vnútropolitická kríza po prehratej svetovej vojne a trauma z Trianonskej mierovej zmluvy je témou ôsmej štúdie *Iredentistický maďarský biskup a apolitický slovenský kňaz*. Biskup Sándor Raffay sa mal vo veci politickej internácie postaviť za svojho kňaza v období, keď v kontexte politicko-štátnej diskontinuity bola schopnosť vyvažovať medzi spoločenskými očakávaniami a osobnými mravnými normami mimoriadne dôležitá. Slovenský kňaz peštianskeho cirkevného zboru sa paradoxne pre svoj rezignovaný a apatický postoj spôsobený hrôzami svetovej vojny stal obeťou kampane, v ktorej bol nedôstojne vykreslený ako prototyp vnútorného politického nepriateľa, človeka nepatriaceho do (maďarského) národa. Raffayho počínanie však zároveň sčasti ospravedlňuje fakt, že budapeštiansky cirkevný zbor a jeho správa jednoznačne potrebovali v novovzniknutej situácii po roku 1918 reformu. Jej súčasťou malo byť aj odslovenčenie cirkevného zboru na Kerepešskej ceste. Autor si kladie aj otázky týkajúce sa politickej pamäti, keďže Márton Morhács (Martin Morháč) sa najnovšie dostal do panteónu slovenských „martyrov“ v Uhorsku.

V poslednej štúdií *Nevlastenecké vyhlásenia vlasteneckých železničiarov* autor skúma problematiku nemaďarskej identity v Maďarsku po prvej svetovej vojne na príklade troch politických disciplinárnych konaní zamestnancov Maďarských kráľovských železníc. Príbehy hlavných postáv, „panslavistického“ inžiniera, slovenského prednostu a poslovenčeného laboranta, spája najmä to, že počas konania všetci deklarovali svoje maďarské vlastenectvo a viac-menej sa dištancovali od svojej etnickej inakosti. Analýza zdôrazňuje situačný charakter etnicity a ideologický tlak disciplinujúcej moci a na základe konkrétnych prípadov prichádza k záveru, že v danom období nemala reprezentácia etnických záujmov, respektíve etnická politika nijaký priestor. V bežnom spoločenskom styku sa však etnicita ako interakčná kategória prejavovala, nie však v podobe uvážených deklaratívnych aktov vyjadrujúcich identitu. V disciplinárnych konaniach však fungovala ako symbolický model a slúžila záujmom mocenskej kontroly. Prispeli k tomu aj osoby, voči ktorým sa disciplinárne konanie viedlo, lebo ich stratégiou bolo pragmatické prispôbenie sa, teda väčšinou popierali alebo aspoň bagatelizovali svoju slovenskú etnickú príslušnosť. Zrejme netreba dokazovať, že to zväčša viedlo k spontánnemu dodržiavaniu noriem, teda disciplinárne konanie bolo dôležitým prvkom vlasteneckej výchovy renitentných železničiarov.

Preklad: Galina Sándorová

ÖSSZEFOGLALÁS

A Tudós könyvmoly, a bakonyi vadkan és a maláriás vasutas című könyv első írásának bizonytalan a műfaji besorolása. Mivel hangnemét egyfajta fanyar bensőségesség jellemzi, a szerző e helyen inkább a lektori bírálat szavait idézi. Kiss Szemán Róbert szerint az **Egyszervolt szlovák Madarország** a „*«honnan beszél a szerző» kérdést körüljáró, a személyességet sem nélkülöző bevezetés, amely nagyban hozzájárul a későbbi történetmondás hitelességéhez. A tanulmány további [részében] a távolságtartást és a szerző saját történeti narrációjához való ironikus viszonyulást bizonyítja a Ján Kollár vélt fényképét meglelni látszó elbeszélés is.*”

A kötet leghosszabb tanulmánya alapvetően a pest-budai szlovák evangélikusok lelkészének és iskolatanítójának viszályáról szól. Ján Kollár és Ján Kadavý a gyülekezet vasárnapi iskolája miatt különbözött össze, s ennek hátterében ez idáig a szlovák nemzeti mozgalom štúri és kollári koncepciójának a küzdelmét látták a szaktörténészek. Valóban csak egy fejezet volt a vasárnapi iskola-vita ebben a nagy ütközetben? Erre kérdez rá a **Cseh-szláv önképzőkörből szlovák ipartanoda?** című dolgozat. Az alcím (**A szlovák nemzeti identitáspolitika és az állami szakoktatás összefüggései**) ugyanakkor a történet egészen más kontextusára hívja fel a figyelmet. A szlovák történeti hagyomány egyik magától értetődő, s talán emiatt bizonyítékokkal kellően körül nem bástyázott emlékezeti helye a vasárnapi iskola intézménye. A hozzá társított mértékletességi egyletekkel és gazdasági egyesületekkel együtt biztosította volna a szlovák nemzeti mozgalom tömegbázisát, ahogyan azt a nagy triász, Štúr, Hurban és Hodža elképzelte. A pesti vasárnapi iskola vizsgálatából azonban az derül ki, hogy ez az iskolatípus nem szlovák sajátosság – mint felzárkóztató és ismétlő ipariskola különösen népszerű volt a Habsburg Monarchia osztrák és cseh régióiban, de nem volt ritka Magyarországon sem, ahol több központi projekt is zajlott az elterjesztésére. Kétségtelen, hogy Štúr-ék kísérletet tettek az elszlovákosítására, azt azonban még nem sikerült alátámasztani, hogy ez tömegesen meg is valósult volna. A pest-budai szlovák iskola példája inkább azt mutatja, hogy a siker felemás volt. Legfeljebb pár hónapig működött Štúr-ék regulája szerint, előtte és főleg utána praktikus ismereteket, többek között német és magyar nyelvet oktatott. A szlovák nyelvhasználat kérdésében viszont a štúrovčinára támaszkodott. Valójában azonban nem ez, hanem az egyházas tanok háttérbe szorulása élesztette fel Kollár ellen-

érzéseit, aki ily módon, s a történetírói köztudomással ellentétben nem elsősorban Štúr-ék befolyása miatt támadta Kadavý tanítót. A vizály miatt azután a népszerű pesti vasárnapi iskola teljesen elvesztette szlovák jellegét, az osztályokat és az engedetlen tanítót a közös gyülekezeti iskola fogadta be, vezetése pedig Kanya Pál kezébe került. Úgy tűnik tehát, hogy a német és a magyar gyülekezetreszek vezetői fogékonyabbak voltak Štúr-ék közoktatási programjára, mint a szlovák eklézsia előjárói.

Ha önmagában olvassuk az 1848-as forradalom alatt a pesti evangélikus templom szószékén elhangzott és később nyomtatásban közreadott, „*A közjó, s különösen a haza javának támogatása*” című prédikációt, kevéssé tűnik valószínűnek, hogy annak a szerzője Ján Kollár, aki közismerten a pánszlávizmus egyik megalapozója volt. Azt ugyan tudjuk, hogy 1848 májusában körlevél kötelezte a lutheránus lelkészeket a forradalom dicsőítésére és a lázadók, így a štúristák elítélésére, mégsem tarthatjuk az egyházi beszédet megrendelésre készült propagandaszövegnek. Túllépve a történeti hagyományon és kellő nyitottsággal olvasva újra a Kollár-életművet, számos gondolatot találhatunk, melyek harmonizálnak a prédikációban megfogalmazott politikai nézetekkel. Kollár akadémikus vagy alternatív megközelítésének erre a kettősségére utal a tanulmány címe: ***Fogságban élő gyülekezet vagy egyenjogú honfitársak?*** A szerző értelmezése szerint nem helytálló a Kollár társadalmi érzéketlenségéről és apolitikus attitűdjéről vallott szlovák történetírói hagyomány, s csak korlátozottan érvényes a politikai nézetek álcázásáról szóló mimikri vagy kényszer teória. Ezen nézetek mellett és részben velük szemben hangsúlyozza a tanulmány, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavával fémjelzett 1848-as egyházi beszéd Kollár aktuális politikai eszményét testesítette meg, mely ebben az időszakban egybeesett a politikai viszonyokkal.

Kétes eredményű, ám izgalmas kísérlet a Ján Kollár kölcsönösség-értekezéséről olvasható tanulmány. Kétes, mert kevés a valószínűsége, hogy egyszer sor kerül a pánszlávizmus ezen alapművének magyar nyelvű kiadására. A mégis remélt magyar fordításhoz előtanulmánynak szánt ***Szláv katedrális hozott anyagból*** című írás különös mű, amelyben transzlatológiai fejtegetések, ideológiai elméletek és korabeli történettörődékek keverednek aprólékos filológiai bíbelődéssel. Ráadásul a sokrétű szöveget tovább terhel egy jelenkori angol fordítás bevonása a kontextusba. Alexander Maxwell fordítói munkájának fényében még inkább aktuális a kérdés: miért érzéketlen a magyar bölcsészettudomány az együtt élő alárendelt közösségek megnyilvánulásai iránt? Ha egyszer mégis aktuális lesz, hogy pl. a szlo-

vák kultúra képviselőinek emlékezete alapján beszéljük el történelmünket, akkor lehet valódi relevanciája ennek a tanulmánynak.

A ritkán szóba kerülő etno-konfesszionális szolidaritás egyik aspektusának bemutatása az alapmotívuma a Masztis János tanító aszódi botrányos felmentését tárgyaló esettanulmánynak (***Pánszlávok Aszódon? Egy tanítómenesztés történetének alternatív kontextusai***). Mivel a közösségi összetartozásnak ez a típusa népszerűtlen a szaktudományokban, nem terhelik ideológiai nehezékek. Inkább meg tudta így tartani perifériális és centrumellenes jellegét, ami hitelesebben idézi fel a korabeli életvilágokat, mint a jelenkorból elvárt múltbeli igazodás a nemzeti mozgalmak megerősödésének és hatalomra kerülésének trendjéhez. Ugyanakkor nehéz feladat függetlennek maradni ettől a súlyos hagyománytól. Ezért választotta a szerző azt a módszert, hogy ugyanazt a történetet meséli el újra és újra más kontextusokban. A szokatlan eljárás hatását fokozza, hogy minden egyes kontextusban más ortográfiával, egyszer-egyszer egészen légből kapottal, írja le a főszereplő nevét – aki így ezerarcú, abszurd figurává válik az egymással felelő történetekben, melyek mégis együtt adják ki ennek az eseménynek a töredezett teljességét. A tanulmány szerzője ily módon igyekszik megfelelni kimondott céljának, hogy egy történettel gazdagítsa az ez idáig igencsak soványka etno-konfesszionális korpust.

Az Osztrák–Magyar Monarchia korszakának meghatározó magyar–szlovák élménye volt a pátensharc. A protestáns egyházak állami reformját elbuktató ellenállás beépült az 1867-es kiegyezéshez vezető mozgalom történetírói interpretációjába. Másik oldalról pedig fontos momentum lett a szlovák nemzeti mozgalom historikus feldolgozásaiban. Ennek megfelelően a pátensharc szereplőit egyik vagy másik hagyományba szokás besorolni, miközben az átjárás ezek között igen korlátozott. A „***Barom ömél-tósága***” esete a „***pánszlávok zászlaját lobogtató iparlovagokkal***” című tanulmány egy lokális eseménysorozatot vizsgál. A pest-budai szlovák evangélikus gyülekezet elfogadta a császári pátent, annak rendelkezései szerint újjászervezte működését és intézményeit, s elhagyva korábbi szervezeti kereteit, átcsatlakozott a Pozsony-központú pátenspárti szuperintendenciához. Ennek a mozgalomnak a visszaszorítására tett első lépéseknél veszi fel a szerző az események fonalát. A pátens és az autonómia pesti küzdelmének izgalmas kérdése, hogy a végsőkéig kitartó patentális egyháztagnak a mozgalom vezetőit másoló névtelen nemzeti hősök voltak-e, és a másik oldalon az autonómista szlovákok valóban a magyarok szekerét tolták-e. A források alapján ez a felosztás Pesten korrekcióra szorul, s a fen-

ti kérdésekre nem adható kategorikus válasz. Úgy tűnik, a gyülekezet többsége számára az etno-konfesszionális, sőt az etnokulturális karakter megőrzése alapvető volt – s ahogyan az autonómia pártiak elkötelezték magukat a szlovák nyelvi szolgálatok és oktatás mellett, ugyanakkor a pátenálisok időről időre hangoztatták békülési szándékukat a magyarokkal, s ezért még a pátenst is hajlandók voltak feláldozni. További vizsgálatot kíván azonban az agitálók és mozgalmászervezők szerepe mindkét oldalról. Annál is inkább, mert szinte kizárólag az ő cselekedeteiket tartjuk számon az egyszínű és arctalan tömeg háttere előtt.

19. század második felében a szekularizációs válságok állították kihívás elé az evangélikus társadalmat. Ezzel összefüggésben a felekezeti nacionalizálás, azaz a felekezeti identitás feltöltése nemzeti-politikai tartalommal nem volt új keletű jelenség – a nemzetállami hatalom közvetlen beavatkozása azonban az volt. Az evangélikus közélet legnagyobb visszhangot kiváltó ügyei szlovák–magyar érdekütközéseken alapultak. Valóban fontos lenne feltárni, mik is voltak ezek az érdekek, a **„Bennetek más szellem lakozik!” A zsolnai nyilatkozat – identitáspolitikai mozgósítás az 1913–1916-os evangélikus zsinat ellen** című dolgozat azonban más oldalról közelít. Feltételezve azt, hogy valójában nem a különböző elbeszélések és értelmezések valóságtartalma a fontos kérdés, inkább az identitáspolitikai akciók hatókörének terjedelmére és életképes voltára helyezi a vizsgálat súlypontját. Ennek témaköre az 1913–1916-os evangélikus zsinat előkészítése során szervezett szlovák szolidáris akció, mellyel a szinte döntően felső-magyarországi szlovák gyülekezetek a magyarosítás és az állam által támogatott egyházkormányzati központosítás ellen tiltakoztak. A kutatás új eredménye, hogy felhívja a figyelmet a szekuláris kihívást követő re-krisztianizációra és második konfesszionalizációra, illetve egyházi megújulási mozgalmakra, mert ezek eszközöket adtak a szlovákok identitáspolitikai akcióihoz. Ilyen volt pl. a tanulmányban elsősorban elemzett belmissziós mozgalom. A szlovák evangélikus rezisztencia tehát nem egy alkalmi és szituatív szolidaritás volt aktuális érdekképviseleti ügyekben, hanem a rendszer perifériáján található, nem uralmi helyzetben lévő etnikai nagycsoportok nemzeti mozgalmának identitáspolitikai mozgósítása. Viszont úgy tűnik, a kiválás a magyarországi evangélikus egyházszervezetből nem volt reális alternatíva – a vizsgált események és az előzmények mégis kirajzolják egy autonóm informális szlovák egyházpolitika körvonalait.

A vesztes világháborút követő belpolitikai válság és a trianoni békeszerződés traumatizáló élménye érhető tetten *Az irredenta magyar püspök és az apolitikus szlovák lelkész* történetében. Olyan időszakban kellett volna Raffay Sándornak kiállnia papjáért egy politikai internálási ügyben, amikor a politikai-állami diszkontinuitás kontextusában különösen felerősödött a társadalmi és a személyes erkölcsi normák közötti egyensúlyozás képességének a jelentősége. Különös módon a pesti gyülekezet szlovák lelkészét beletörődő passzivitása és a világháborús események miatt kialakuló apátiája tette alkalmassá a politikai és nemzetidegen belső ellenség szerepére. Raffay eljárását ugyanakkor részben menti, hogy a budapesti egyházszervezet és -igazgatás egyértelműen reformra szorult. Ennek viszont nem titkoltan része volt a Kerepesi úti tótajkú gyülekezet szlováktalanítása is. A történet emlékeztetpolitikai kérdéseket is felvet, mert Morhács mint vértanú újabban bekerült a magyarországi szlovák „mártírok” panteonjába.

A Hazafias vasutasok hazafiatlan kijelentései című tanulmányban az első világháborút követő magyarországi nem magyar etnikus identitás problémakörét vizsgálja a szerző három vasutas politikai fegyelmi ügy felidézésével. A főszereplők, a pánszláv mérnök, a szlovák állomásfőnök és az elszlovákosodott laboráns történetét elsősorban az köti össze, hogy az eljárás során mindannyian magyar hazafinak vallották magukat és többé-kevésbé elutasították az etnicizált másságot. Az elemzés a fegyelmező hatalom elvárásaival szemben mutatott ideológiai megfeleléskényszert és az etnicitás szituatív jellegét hangsúlyozza, s a konkrét esetek alapján arra a következtetésre jut, hogy az etnikai alapú érdekképviseletnek, illetve az etnopolitizálásnak nem volt tere az adott korszakban. A hétköznapi társas érintkezés interakciós kategóriájaként azonban az etnicitás megnyilvánult, de nem identitásfelmutató aktusok során, hanem mint szándékolatlan cselekedet. A fegyelmi ügyek során azonban szimbolikus modellként működött, s a hatalmi kontroll érdekeit szolgálta. Ehhez a fegyelmi alá vont személyek is hozzájárultak, mert az alkalmazott stratégia a megtévesztő igazodás volt – vagyis általában tagadták vagy legalább bagatellizálták etnikai identitásukat. Aligha szükséges bizonygatni, hogy ennek eredménye legtöbbször az önkéntelen normakövetés lett, s ez fontos elemévé vált a re-nitens vasutasok hazafiassá nevelésének.